

Dør i Ol'-Eriksagården i Feragen, Røros. "Måleriet på dorren är utført av en dalkarl från Rättvik. 1800-talets förra hälft." (Maj Nodermann) Foto: Amund Spangen 1998.(9184)

Amund Spangen

Svensk dekorativ maling i grensetraktene

Dekorativ interiørmaling i grensetraktene er et spennende tema som fortjener en arbeidsinnsats. For hva vet vi for eksempel om de svenske malerne som besøkte bygdene på norsk side av grensa? Hvem var de og hva karakteriserte deres malig? Utover det Johan Meyer skriver i Fortids Kunst i Norges Bygder, og Randi Askers bidrag i Norske Bygder - Glåmdalen er det lite tilgjengelig litteratur om temaet.(1)

Et felt innafor temaet det ikke er blitt arbeidet stort med er svensk maling i norske grensebygder. Det berøres så vidt i Trysilboka, bind 4, i kapitlet 'Interiøret og klededrakta i det gamle Trysil' der Halvor Landsverk blant anna skriver: "For den som for første gong opplever Trysil, vil inntrykket av møtet mellom norsk og svensk kultur gjera seg gjeldande. Bygda ligg i nært grannelag med eit kjernelandskap i svensk folkekultur, noko som har sett varande merke etter seg. Ein tenkjer da først og fremst på dei mange "målstugur" som ut i første halvdel av 1800-talet ble skapt av svenske målarar på gjesting. ... Men trass i all framand innverknad er og blir det meste av det materialet vi her skal ta oss av, eit produkt av heimehandverket i bygda." Landsverk nevner flere svenske malere – Jufwas Anders Ersson fra Leksand, Hak Erik Olsson og Hak Mats Olsson fra Lima, og skriver at det er "målarar frå dei svenske grensebygdene som dominerer i interiørmalinga i Trysil i første halvdel av 1800-talet."

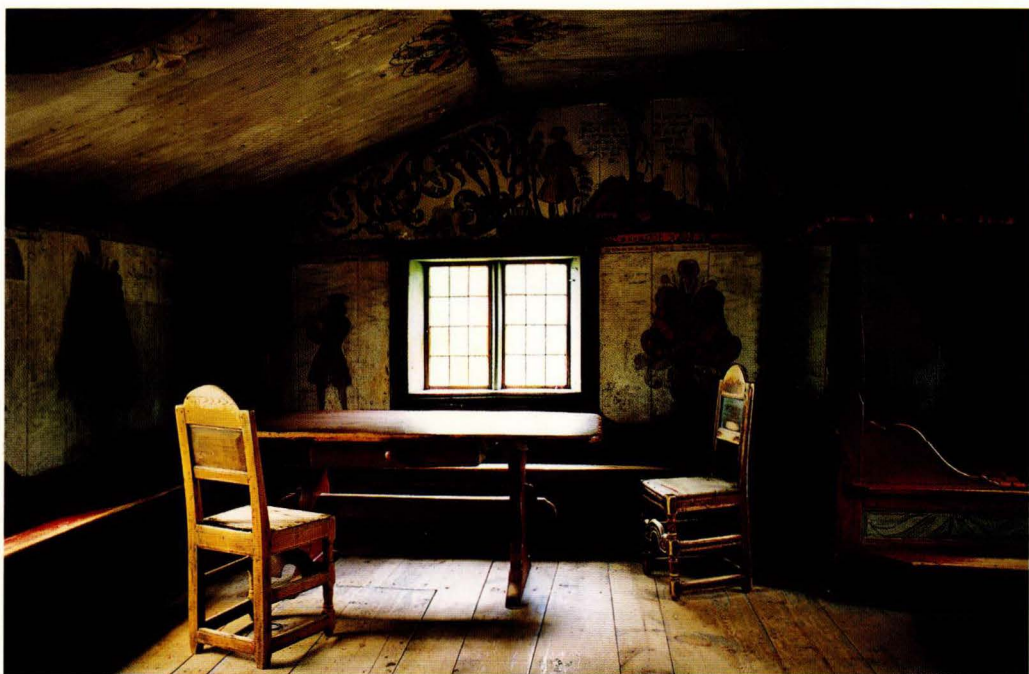
Arbeidsvandringar og ferdsselsveier

Ferdsselsveier krysset riksgrensa, og det var stor trafikk og jevnlig kontakt mel-

lom bygdene i Jämtland, Hälsingland og Dalarna på svensk side og Trysil, Femundsdistriktet og Røros på den andre sida av grensa. Handverkerne, kunstnerne og kulturimpulsene fulgte de samme veiene som 'ferdaslassa'. Härjedalen er for eksempel kjent for sine snekkertradisjoner, og stoler, skap, treskjeer og andre småting fant veien inn i vårt distrikt. Fra Mora kom det klokker. Andre 'byer' hadde spesialisert seg på klokkekasser, kister eller flettede korger. Fra Våmhus kom 'hårkullorna' med bilder og smykker laget av hår. Når innhøstingsarbeidene var unnagjort, og når varelageret var stort nok, dro mange ut på arbeidsvandringar, og noen inn i Norge. Av dem som kom, og som etterlot seg varige spor, var malerne. Det er fortsatt mulig å gå i fotefarene til noen av dem – til de som har gått fra gård til gård og tilbudt tjenestene sine. Men kunnskapen om dem er tilfeldig, usystematisert og uoversiktlig.

Svenske malere i Narjordet

Grenda Narjordet i Os kommune ligger langs en av de viktigste gamle ferdsselsveiene. De første kølbøndene slo seg ned her et par tiår etter at Røros kobberverk

Sønvisstua i Narjordet, Os. Foto: Musea i Nord-Osterdalen 1994. (17614)

hadde startet, og de tjente gode penger på arbeidet for verket. Det ga seg utslag i bebyggelse og utstyr. I 1744 kom det en maler forbi. De lærde strides om hvem det var, men Erik Wallin er et navn som blir nevnt. Et stuerom i Sønvisgården ble iallfall dekorert av en svensk kunstner. Et liknende interiørmaleri er kjent i grense-traktene på svensk side - i Jämtland.

En inskripsjon i Sønvisstua forteller at Sønvis Jensen – det var han som ga navnet til gården – ble født på Røros i 1668. Initialene og fødselsåret til den eneste sønnen hans, Jens Sønvissen, finner en òg på veggen. Etter som Sønvis først fikk en sønn på sine eldre dager, kan bildeframstillinga på det innerste gavlfeltet oppfattes som et sjølpportrett. Den viser en gammel og en ung mann som samtaler. På spørsmålet til sønnen: ”Min

kjære Fader. Efterdi Jeg ser at du alle rede hafer levet Graven nær, da sig mig hvad godt jeg herefter forvente skal”, svarer faren: ”Det gode som du indbilder dig er intet andet end Forlængelse og Sidst selve Døden.” Dette svaret bekreftes av inskripsjonen over høgsetet, der Sønvis har fått malt: ”Salig er det menneske som finner viisdom 1744”. Orda har bibelsk klang, men de finnes verken i Det Gamle eller Det Nye Testamentet.

I begge endene av stua er gavlfeltet under taket dekorativt malt. I det ene er det på begge sidene frodige akantusran-ker. Midtfeltet avgrenses av to søyler. Alderen til far og sønn markeres her symbolsk ved at trærne rundt sønnen er friskt grønne, mens tregrenene rundt faren er tørre og livløse.

På det motstående gavlfeltet over inngangen finner en liknende søyler som rammer inn bildet av en løpende hjort

og teksta: "Like som Hjorten skriger efter ferskt Vand saa skriger min Sjel til dig Gud". Under dette feltet står det en dørvokter med en kjepp i handa. På en bord langs nordveggen står det: "Jesus Christus all verdens Lys fra Ilds vaade bevare dette Huus".

Sønvis levde ennå i mange år og døde først i 1762, 94 år gammel. I 1799 ble Sønvisstua flyttet og delvis omgjort, og dekorert med rosetter i taket.

Bildeframstillinga i Sønvisstua sier noe om husbondens fromhet. Kunstneren har holdt seg til symbolske bilder og tekster. Inskripsjonen over inngangsdøra: "Gud velsigne din Indgang og Udgang fra nu af og indtil evig Tid" henspiller på salme 121 i Salmenes bok, vers 8 der rekkefølgen riktig nok er omvendt: "Herren bevare din utgang og inngang", og som henspiller på utgangen av det jordiske livet og inngangen til det himmelske. Slik

Sønvisstua i Narjordet, Os. Foto: Musea i Nord-Østerdalen 1994. (17609)

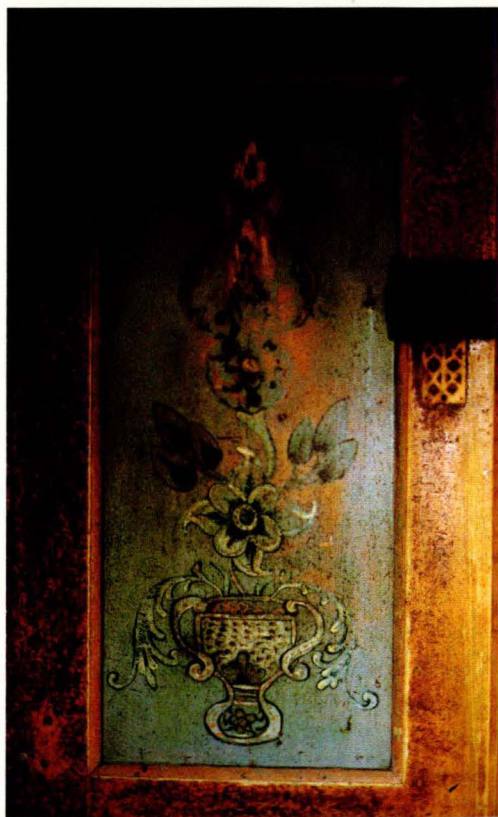
som maleren har formulert det er det først og fremst en henvendelse til den som går over dørstokken. Samtidig kan det tolkes som en kommentar til bildet av den unge mannen som trer inn på livets arena, og den gamle som trer ut. (Bringeus, 1994: "Levnadsvisdom på stugvæggen". Upublisert manuskript).

Stua i Sønvisgården ble malt i 1744. Stua er spesiell på mange måter, blant anna fordi det er det eneste heldekorerte rommet vi kjenner til i våre trakter fra denne tida. Utover det rent dekorative forteller bildene på veggene ei historie, de formidler et budskap. Dette er vanlig på svensk side, men ikke på vår side av grensa.

På flere av gårdene i Narjordet eier de fint malte gjenstander. Den ene skulle vel ikke være noe dårligere enn den an-

dre! Og god råd hadde de, som sagt, kølbøndene. Temmelig sikkert er det at andre svenske folkekunstnere har vært i grenda, kanskje også før 1744, men i hvert fall senere. I Jo-Pålsgården har de for eksempel to dekorerte dører. Måten de er malt på vekker mistanken om at en Lima-maler har vært innom. På side 331 i *Kajsa Bondpä: Folkligt måleri under 1700- og 1800-talen* gjengis et bilde av et skap malt av Mill Olof Olsson den eldre (1790-1849) fra Västra Ärnäs, Lima. Kajsa Bondpä skriver: "På några tidigt daterade möbler dominerar en blå/vit färgskala. Vita och blå akantusblad och en blomma som ger ett tredimensionellt intryck finns

på både kistor och skåpdörrar från ungefär 1820-talet. En liknande blomma förekommer under samma tidsperiod framför allt hos Hak-målarna." Her er vi på sporet etter noe ... De nevnte malerne foretok alle arbeidsvandringer – også på vår side av riksgrensa. Per Olaf O. Torgals fra Ljørdalen i Trysil forteller for eksempel i sine "Nedtegnelser": "Nu hender det dette, at nystuen blir pudset op og malet. Mestrene for dette er et paar brødre fra Lima, Sverige, Erik og Mads Olson, Hakgossarna kaldet. ... Øverst paa døren finder vi navnet til malerne og aarstallet for deres arbeide nemlig : E. O. S. M. O. S. I Lima Hammars Byn 1823."

Dør i Jo-Pålsgården i Narjordet, Os. Foto: Amund Spangen. (9202)

Ei svensk malt kiste i Engerdalen

På en gård i Engerdalen kom jeg over ei lita kiste, datert 1867. Den er det nok også en Lima-maler som har malt. Dekoren på lokket minner om ei indiansk maske, og ellers er hele kista malt på en måte som tyder på at det er Johan Olsson Hammerdal (1825-1871) som står bak.

Jeg nøyer meg med å gi et par eksempler på at en mer eller mindre tilfeldig snubler over ting. Men det skjer til stadighet. Det er svært sannsynlig at det finnes materiale som både er godt og rikholdig nok til å foreta en systematisk undersøkelse av svensk dekorativ maling i grensebygdene.

Jufvas Anders Ersson på Sevatdalen i Hådalen og på Flermoen i Trysil

I forbindelse med stiftelsen av Røros-museet i 1930 ble det arrangert ei utstilling av gamle gjenstander i Aasen gård.

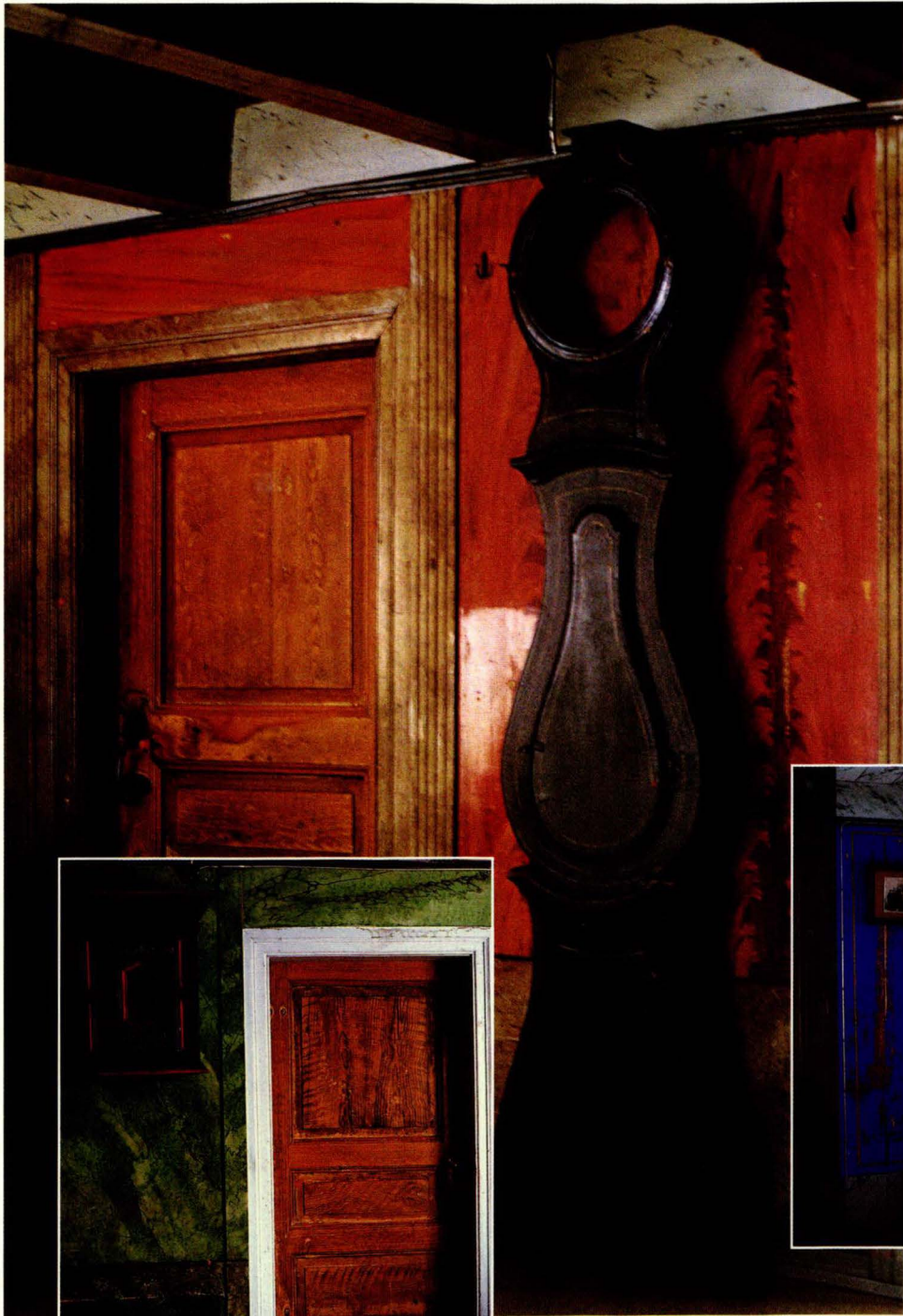
Den 18. juni sto følgende å lese i Fjell-Ljom: ”Vi blev rent stående å måpe da vi i forgårs kom op i Åsen og fikk se alt som var kommet der til museumsutstillingen. Over 700 gjenstander var kommet inn, og enda ventedes minst 200 til. Røros-museet blir meget rikholdig helt fra starten av; vi må vel kunne kalle dette for det vordende, faste museums start. Det blir næsten for liten plass i de fire rum, i første etasje i hovedbygningen, i eldhuset, stabburet og den opsatte, provisoriske bygning. ... Alt i alt vil Rørosmuseet som søndag åpnes i Åsen by på meget rikholdige samlinger av stor kulturhistorisk verdi.”

I protokollene er det få opplysninger om gjenstandene, men bergstadens kjente fotograf, Iver Olsen, var til stede under åpningsarrangementet. Olsen-bildene er oppbevart i Rørosmuseets arkiver, og viser hva slags gjenstander som

Skap og 'dalmålning' (utsnitt over) på Sevatdalen i Håddalen, Røros, malt av Jufvas Anders Ersson i 1813. Foto: Amund Spangen. (3139, 3140)

*Interiører i Henningsgården, Brekken, Roros.
Malt av Johan Norlinger i 1870-åra. Foto:
Amund Spangen (3138, 3937, 3929)*

hadde kommet inn: kister, skap, golvur, hyller, kopper og kar, seletøy og redskaper. Mye har dekorativ maling – og det er antakelig stasingene som har blitt lånt eller gitt bort ved en slik anledning. Blant anna henger det en 'dalmålning' på en vegg i utstillingsrommet. 'Dalmålningen' hadde kommet til utstillinga i Aasen fra Sevatdalen i Hådalen – gården ligger langs en av de aller mest trafikkerte vinterveiene mellom Dalarna, Femundsbygdene og Røros. 'Dalmålningen' er fortsatt på Sevatdalen – den og fire andre - malt av Jufwas Anders Ersson (1757-1834) fra Leksand i Dalarna i 1813. Opprinnelig var det 7 bilder. De er signert og datert. Under oppholdet på gården malte han også et stort skap som står i stua. Det er ådret i en treimitasjon.

I 'Målstugua' som står på Trysil Bygdemuseum var også Jufwas Anders Ersson innom - noen år senere - en gang mellom 1820 og 1830. Da sto huset i den vesle grenda Flermoen helt øst ved grensa mot Sverige. Dører og skap er dekorert med stiliserte blomsterurner - 'kurbitsmaling'. I tillegg er det på et par dører malt hus og menneskefigurer. Her er det ikke 'dalmålningar' malt på tekstil eller papir – bilder til å henge på veggen – det dreier seg om. Dette er 'møbelmåleri', dekor malt på gjenstander.

En annen dalmåler en vet var i Røros-distriktet samtidig med Jufwas Anders Ersson var Ifwares Daniel Andersson (1799-1834). Men på langt nær alle svenskmalerne som har vært i distriktet vårt er navngitt. Svært mange klokkekasser, kister og skap på gårdene i grensebygdene har imidlertid maling med påfallende svensk preg. Det må iallfall ha

vært atskillig flere enn et par malere som har vært på vandring. Tradisjonen er svak. Når en spør om hvem som har malt, får en svært ofte som svar: "Det var en svenske. De kalte han Litj-målaren." Det utnavnet er det nok mange som har fått!

De svenske malerne Hamilton og Norlinger i Brekken

Det finnes i grensebygdene hele stuerom med intakt 1800-talls malt dekor, og tradisjonen vet å fortelle om at det var flere. I Brekken i Røros har to navngitte svensker vært rundt på gårdene og malt. "Litj-målaren" har riktig nok vært innom både her og der og etterlatt seg marmorerte brystninger og dører med landskapsmotiver, men to svensker vet en altså navnet på - om ikke stort mer. Den ene het Hamilton, og et dekorert stuerom malt av han finnes på en av Elvengårdene. Han var også på Stenvollen. Her arbeidet han sammen med en annen navngitt svenske - Johan Norlinger.

Dekorasjonsmalerne tok utgangspunktet sitt i det som var på mote lenger sør i Europa. De søkte å dekorere norske interiører på samme måten. På kontinentet og i England hadde husa innredningsdetaljer i ekte intarsia, marmor og edeltre. Som veggtrekk ble det brukt håndmalte og trykte tapeter, vevde, trykte og broderte tekstiler. Dekorasjonsmalerne brukte de samme dekorative elementene i interiørdekoren, men forskjellen var at her ble interiørene utført ved bruk av tradisjonelt snekkerarbeid og med malt dekor. Så lenge ibenholt, mahogny, nøttetre, marmor osv. ikke

var tilgjengelige, trådte maleren til og skapte illusjoner av eksotiske tre- og stensorter. Marmorering, ådring, sjablong- og strekdekor var, sammen med frihåndsmaling, hovedingrediensene i dekoren.

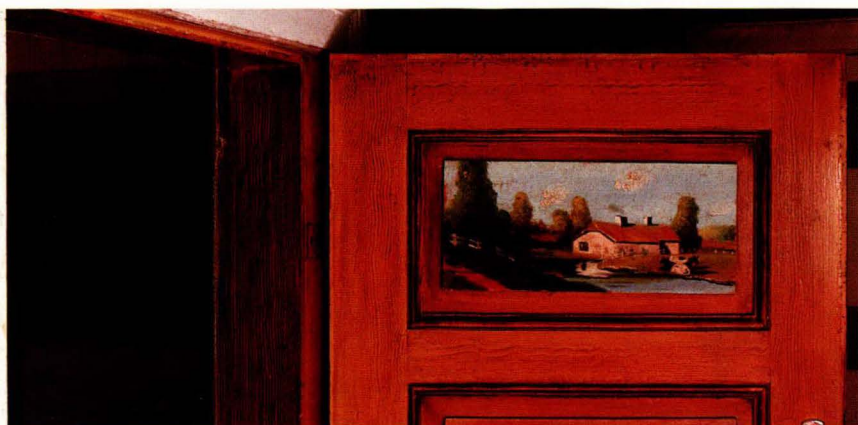
Malt dekor ble i utstrakt grad brukt også i vanlige folks hus ute i bygdene. Økonomi var ikke alene avgjørende for folks mulighet til å dekorere huset sitt innvendig. Vel så viktig var det om en kunne få tak i fagfolk. Dukket det opp en dyktig maler i ei bygd, kan vi ofte følge den samme maleren fra gård til gård.

I 1870-åra kom Johan Norlinger til Brekken og ville ha arbeid. Det blir fortalt at han hadde ingen ting med seg, bare det han gikk og sto i, og en liten sekk som han bar på ryggen. Han hadde utdannet seg som maler i Stockholm. Flere steder i Brekken finnes det gjenstander og rom han har dekorert. Han giftet seg med ei jente fra Nordbrekken og dro senere til Amerika.

I 1878 malte Norlinger interiørene i Henningsgården. Han skapte rom som hadde forbilde i miljøer fjernt fra bonde-

kulturen i ei fjellbygd. 'Stuggu' fikk himling av store marmorblokker, den øverste delen av veggen ble mahogniådrert, furudører ble med raske og sikre penselstrøk forvandlet til ek, og den nederste delen av veggen, brystningen, ble malt i murimitasjon. I dag ser vi på brystninger som pynt satt ut på veggen. Opprinnelig var brystningen i murhus et bærende element i veggkonstruksjonen. Det er stenarkitektur som egentlig er bakgrunnen for valg av farger og dekor i stua. Morsomt er det at det store kråskapet også har fått malt 'brystning' i murimitasjon!

Det var golv og brystninger som skulle ta den største vekta i et hus, og derfor er det lang tradisjon for å male dem slik at de gir et solid og tungt inntrykk. Farger og dekor ble med andre ord brukt for å understreke at brystningen kvilte på golvet, at brystningen bar veggen, og veggen bar takbjelkene som i sin tur bar taket. Fargebruken var viktig for å understreke enkeltelementenes funksjon og sammenheng i rommet. Dekor og farger ble brukt for å skille bærende eller kon-

Dør og veggmaleri på Myrmoen, Aursunden, Roros. Landskapsmaleriet er antakelig malt av svensken Ewert Nilson. Foto: Amund Spangén. (6071)

strukturelementer i en bygning fra det som blir båret, og det var viktig å bruke fargene til å skille mellom lette og tunge materialer.

I 'Nystuggu' dekker marmoreringene hele veggflata som 'sammenhengende' marmorblokker. De mørkeste og «tyngste» «blokkene» danner brystning, dvs. den bærende delen av veggen. Også i dette rommet er det helheten i romdekoren som er det vesentlige. Den svenske dekorasjonsmaleren har hatt forbilder i den svenske Kolmård-marmoren. Kolmård-marmor ble brutt ved Norrköping og eksportert til store deler av Europa.

Antikkens byggekunst og dekor ble fra slutten av 1700-tallet gjort kjent gjennom utgivelse av bøker og plansjer. Mange av mønstrene ble tatt opp som sjablong- og strekdekor av dekorasjonsmalerne, likeens mønstrene på papirtapetene da de så smått begynte å komme på markedet på samme tida. Begge kammersene i Henningsgården er dekorert med strek- og sjablongdekor. I det blå kammerset er dørgeriktene og brystningen marmorert. - Skapet som står i rommet er også dekorativt malt, men neppe av Johannes Norlinger. Motivet er velkjent, landskap med hus og trær - den lokale utgaven av det sør-europeiske pinjetreet.²

Hvem var de som slapp malerne til? Det hadde både med økonomi, personlige egenskaper og sosialt nettverk å gjøre. Røros-boka gir kanskje et svar på spørsmålet? I følge den var brukerne den gangen Norlinger arbeidet i Henningsgården Nille (1825-1905) og Steffen Henningsgaard (1829-1902). De var

begge interessante personligheter, dyktige og driftige. Hun var streng og svær til å drive tjenestefolket, og sparte heller ikke seg sjøl. Han var av et gladere gemytt. Han var spellmann, og det fulgte liv og moro med han. Han var driftig, bygde hus og drev jordveien. Blant anna bygde han ferdasstaller for svenskene. Buskappen telte over 20 naut, 2 hester, sauer og geiter. De trengte mye folk i vinna som pågikk i minst 8 uker. Det var ikke ualminnelig at det var 9 slåttkarer på Henningsjordet. Det var ikke vondt om slåttfolk; de kom og bød seg fram. Det var mest svensker som ville ha seg noe å gjøre etter at de var ferdige med fløtinga om våren. "Når gudskjelovkvelden kom, ja da, ohoj. Var han med sjøl og ble i passende godlag, kunne han også ta ned fela og la den få et ord med i laget. Det var noe lyst og lett ved Steffen Henningsgaard - kunstnertemperament. Han var Vesle-Frikk med fela."

Kunnskapene om svensk dekorativ maling i grensebygdene er ufullstendige, men her er mange interessante spørsmålsstillinger som inspirerer til videre arbeid. Her er det mye å ta fatt i!

Fotnoter:

1 Ingeborg Reitan har skrevet en artikkel om Sønvis Olsen Holemoen i Årbok for Nord-Østerdalen, 1986. Doktoravhandlinga hennes om dekorativ maling i Tolga og Os fra 1980 er klausulert.

2 Jon Brønne: Dekorasjonsmaling, 1998.

Adresse:

Amund Spangen, Røros